

Literatūrinio kanono tyrimai: metodologinės gairės

Viktorija Šeina

Naujosios literatūros skyrius
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
El. paštas seina.vasiliauskiene@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje lietuvių auditorijai pristatomos svarbiausių šiuolaikinių anglakalbių ir vokiečiųkalbių literatūrinio kanono tyrimų teorinės prielaidos, terminija ir analizės metodai. Nors įvade glaustai apsakojamos kanono tyrimų ištakos, straipsnyje iš principo atsiribojama nuo preskriptyvinių kanono debatų problemikos (t. y. nėra sprendžiamas klausimas, koks turėtų būti kanonas) ir susitelkiama į teorinius kanono tyrimų aspektus. Iš gausios teorinės ir empirinės medžiagos stengtasi atrankos ir sisteminimo būdu rekonstruoti bendruosius šiuolaikinių kanono tyrimų metodologinius principus. Atsirenkant straipsnyje pristatomas literatūrinio kanono teoretikų įžvalgas, paisyta jų mokslinio naujumo ir konceptualumo, taip pat perimamumo ir cituojamumo vėlesniuose tyrimuose.

Pirmame dėstomosios dalies skyriuje aptariama literatūrinio kanono specifika, palyginti su bibliiniu kanonu, taip pat literatūrinių kanonų tipologija, vidinė struktūra, kanonų formavimo(si) principai ir kanonizacinės institucijos. Antrame skyriuje nagrinėjamos kultūrinės kanono funkcijos ir socializacija.

Reikšminiai žodžiai: literatūrinis kanonas, kanono karai, kanono socializacija, John’as Guillory, Renate von Heydebrand.

Literary canon studies: methodological guidelines

Summary. The article presents for the Lithuanian audience an interdisciplinary approach of literary canon studies that integrates diverse methods of various disciplines (sociology of literature and culture, literary and cultural history, teaching of literature, text reception and aesthetic response history, memory and media research and bibliography studies). The most intense development of literary canon studies can be observed in Western Europe and the United States in the last decade of the 20th century. This was due to the fact that the scholars engaged in the field of postcolonialism, gender studies and neo-Marxism gave it a strong impulse by initiating a debate about insufficient representation of some social groups (women, racial or ethnic minorities and people from lower social strata) in high school curricula in the USA. The debate was expanded into theoretical polemics of whether the canon is formed by means of objective aesthetic criteria or, on the contrary, canon depends on the social contract. Methodologically, investigations of literary canon that are genetically related to the tradition of sociology of culture seem to be the most productive, while this perspective provides an apparatus for a detailed investigation of relations between specific interests of literary field and wider national, social or group interests.

The framework of this article is based on the studies of John Guillory, Renate von Heydebrand and Simone Winko. Their essential starting point is the understanding of the canon as a sociocultural process in which the political elite selects a corpus of significant texts in accordance with tradition and formulates practices that ensure the transmission of those texts for future generations. Therefore, canon formation turns to be a strategy based on complex relations of evaluation, cognition and actions that aims to conserve this selected knowledge and transmit it to future generations. The structure of the canon is directly related to the notion of literature and literariness; a society (or its group) defines its canon by considering what they recognize as valuable.

Received: 17/06/2019. Accepted: 04/07/2019

Copyright © Viktorija Šeina, 2019. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Unlike religious canons, which can only be constructed by theologians, there are a lot of canonizing institutions (schools, universities, literary criticism, theatre repertoire, book market, libraries, etc.) involved in the formation of literary canons. They do not create any well-balanced system of the canon but rather conduct diverse practices of canonization. We can distinguish a micro and macro level in the process of canon formation. The micro level contains a lot of separate actions of canonization that propel the canonization process which enables the canon formation at macro level. Origin, stabilization and transformation of literary canon are multidimensional processes, thus it is essential not to lose sight of the interaction of separate dimensions.

Keywords: literary canon, canon wars, socialization of canon, John Guillory, Renate von Heydebrand.

Literatūrinio kanono tyrimai yra palyginti jauna, tarpdalykinė tyrimų kryptis, integruojanti įvairių mokslo šakų metodus: literatūros ir kultūros sociologijos, literatūros ir kultūros istorijos, literatūros didaktikos, recepcijos ir poveikio istorijos, atminties ir medijų tyrimų bei knygotyros (Zimmer 2009, 30). Nekeliant sau uždavinio išsamiai papasakoti kanono tyrimų disciplinos istorijos, šiame straipsnyje siekiama susisteminti bendrąsias teorines jos atramas ir punktyriškai nužymėti metodologinius tyrimų kelius, remiantis XX a. pab.–XXI a. literatūrinio kanono teoretikų ir empirikų darbais.

Literatūrinio kanono tyrimams impulsą suteikė XX a. 9 dešimtmetyje JAV įsiplieskę debatai dėl aukštųjų mokyklų literatūros programų ir chrestomatijų formuojamo kanono uždarmo: esą kanone deramai nereprezentuojama moterų kūryba, neatsispindi socialinė, rasinė, etninė ir kultūrinė visuomenės įvairovė¹. Dėsninga, kad kanono debatai, vėliau įgiję *kanono karų* (*canon wars*) pavadinimą, prasidėjo nuo švietimo institucijų kanonizacinių praktikų revizijos. Pirma, būtent švietimo institucijose (aukštųjų ir bendrojo lavinimo mokyklų literatūros programose, vadovėliuose, chrestomatijose, privalomų autorių sąrašuose) akivaizdžiausiai pasimato kanono konstravimo mechanizmai. Antra, švietimas turi didesnę galią skleisti ir įtvirtinti kanoną nei bet kuri kita institucija. Per privalomojo pagrindinio ugdymo sistemą literatūrinės programos pasiekia visas be išimties konkrečios visuomenės socialines grupes, o dėl privalomų baigiamųjų egzaminų išauga jos disciplinojanti galia. Galima įsivaizduoti skaitytoją, kuris ignoruoja knygų recenzijas, yra atsparus knygų leidėjų taikomoms rinkodaros strategijoms, bet nerasime nė vieno, kuris būtų išvengęs privalomų autorių kūrinių skaitymo ir jų nagrinėjimo mokykloje.

Feministinės kritikos, vadinamųjų mažumų tyrėjų, marksistų ir poststruktūralistų iniciuoti kanono debatai JAV buvo susiję su kultūrinio pliuralizmo reikalavimu ir amerikieetiškojo nacionalinio identiteto klausimais (Gates 1992, xi). Ankstesnis europocentriškas ir vyrų rašytojų dominuojamas kanonas nebeatitiko pakitusio JAV visuomenės kultūrinio savivaizdžio. Kanoną traktuodami kaip šių dienų visuomenei primestą praeities galinųjų konstrukta, jo kritikai siekė išlaisvinti kultūrą ir visuomenę nuo kanono saugomo ortodoksiško pasaulėvaizdžio (Gorak 1991, viii–ix, 1). Kanonas kritikuotas dėl to, kad atspindi galios poziciją užimančios grupės (pasiturinčiųjų baltųjų rasės vyrų) normas, vertes ir, savo ruožtu, pats yra naudojamas kaip galios instrumentas – mat jis veikia kaip mastelis arba filtras naujiems tekstams priimti ar išstumti. Taigi viena esminių kanono kritikos priešasčių buvo susijusi su jo atliekama bendruomenės savivoką ir tapatybę

¹ Plačiau apie JAV *kanono karus* žr. Casement 1996; Jay 1997; Robinson 1997.

apibrėžiančia funkcija. Vis labiau diferencijuotose šiuolaikinėse visuomenėse, kuriose paraleliai egzistuoja ne viena, bet kelios ar keliolika vertybinių sistemų, bendro, visoms visuomenės grupėms priimtino kanono klausimas tapo problema (Winko 2001, 599). Siekdami demokratizuoti kultūrą, kanono kritikai sutelkė dėmesį į marginalizuotas ir neprivilegijuotas jos apraiškas: moterų literatūrą, rasinių ir etninių mažumų, darbininkų klasės literatūrą (Grimm 2002, 47–48).

Reaguodami į garsiai nuskambėjusius raginimus atverti kanoną, neokonservatyvūs literatūrologai (Eric D. Hirsch, Allan Bloom, Harold Bloom) kanono kritikus apkaltino vertybiniu reliatyvizmu ir tradicinių normų devalvavimu bei siūlė sugrąžinti į švietimo sistemą esą universaliais estetiniais kriterijais (vaizdingos kalbos įvaldymu, originalumu, kognityvine jėga ir pan.) grįstą Vakarų kanoną (Grimm 2002, 39). Vis dėlto garsišios Haroldo Bloomo knygos *The Western Canon* struktūros pagrindu tapęs kanoninių autorių sąrašas, kuriame akivaizdžią persvarą visų likusių Vakarų literatūrų atžvilgiu įgijo anglakalbė literatūra (12 iš 26 autorių²), atskleidžia vertinančiojo anglocentrizmą (Bloom 1994). Literatūrologijos savirefleksijos stoka kaip tik ir demaskavo kanono kritikai, teigę, kad literatūros tyrėjas nėra neutralus stebėtojas, kad jam tenkantis uždavinys vertinti paverčia jį patį angažuotu literatūrinės komunikacijos dalyviu, neišvengiamai įsiveliančiu į literatūros lauko galios ir interesų kovą (Gorak 1991, 224).

Nors *kanono karai* nekėlė klausimo dėl istorinių kanono atsiradimo sąlygų ar funkcijų ir didžia dalimi tebuvo diskusijos dėl institucinių literatūros dėstymo programų, jie atliko pozityvų vaidmenį demitologizuojant vadinamąją „didžiąją tradiciją“ (*Great Tradition*). Iki tol įsivaizduotas kaip vienaskaitinis dydis, XX a. pabaigoje kanonas imtas suvokti kaip daugiskaitinis, daugiareikšmis ir daugiafunkcis sociokultūrinis konstruktas (Gorak 1991, 253). Palaiapsniui normatyviniai debatai dėl šiuolaikinės švietimo ir kultūros politikos atvėrė kelią deskriptyviniams kanono tyrimams: nuo XX a. 10 dešimtmečio pasirodė daugybė empirinių atvejo analizių ir platesnio pobūdžio istorinių rekonstrukcijų, kurios leidžia giliau ir esmingiau pažinti kanono formavimo ir jo poveikio visuomenei mechanizmus.

Kanono samprata

Nors dažniausiai *kanono* terminas taikomas tekstų korpusui, esama ir autorių kanonų, gali būti stilių bei žanrų kanonų (Anz 2002, 24). Graikų kalbos žodis **κᾶνὼν** turi semitiškas šaknis. Pirminė jo reikšmė buvo *stiebas, pagal kurio tiesumą ir ilgį buvo kas nors matuojama* (Korte 2002, 27; Guillory 2006, 233). Taigi tai, ką mes vadiname masteliu arba skale; perkeltine prasme – taisyklė, idealas, modelis, norma. Kaip sąvoka antikoje *kanonas* buvo vartojamas įvairioms normoms įvardyti, pavyzdžiui, taisyklingo žmogaus kūno vaizdavimo proporcijoms (Polikleto kanonas) arba teisingo mąstymo principams (Epikūro kanonas). Šia prasme kanonizacija suprastinama kaip tradicijos formavimas, priskiriant kam nors autoritetą, t. y. pripažįstant kaip matą, taisyklę, gairę (Korte 2002, 27). Ir tik krikščionių teologijoje atsirado dabartinei *kanono* sampratai būdinga geriau-

² Neskaičiuojant Samuelio Becketto, kuris publikavo savo tekstus anglų ir prancūzų kalbomis.

siųjų pavyzdinių tekstų rinkinio prasmė, t. y. atrinktos Senojo ir Naujojo Testamentų dalys, kurias bažnyčia oficialiai apibrėžė kaip krikščioniško tikėjimo pagrindą (Guillory 2006, 233). Bažnyčios sprendimas paskelbti tam tikrus tekstus kanoniniais savaime reiškė, kad dalis tekstų buvo atmesta, palikta už kanono ribų (Hentig 2005, 129). Tokiu būdu kanoninės knygos arba Šventasis Raštas sudaro opoziciją apokrifiniams tekstams, kaip antrinės svarbos tekstams. Pasaulietinei literatūrai *kanono* terminas imtas taikyti XVIII a., pirmiausia kalbant apie antikos kūrinius (Schweikle 1990). Estetinis Vakarų kanonas (kaip fenomenas, bet ne sąvoka) plėtojamas nuo Renesanso ir nuo pat pradžių buvo viršnacionalinis, tik vėliau ėmė rasti nacionalinių klasikų ir aplink juos formuojamas nacionalinis kanonas. Postūmį tam suteikė XIX a. pradėtos rašyti nacionalinių literatūrų istorijos (Heydebrand 1998, 622; Ehrlich, Schildt, Specht 2007, 11). *Kanono* sąvoka tiek pasaulinės literatūros (*Weltliteratur*), tiek nacionalinės literatūros geriausių ar pavyzdinių kūrinių korpuso reikšme imta vartoti tik XIX amžiuje.

Istorinė literatūrinio kanono sąvokos giminytė su bibliiniu kanonu veikiau kenkia, nei padeda suprasti literatūrinio kanono esmę. Pasak Johno Guillory, JAV akademių debatų įkarštyje literatūrinį kanoną dekonstruoti ar net visiškai atmesti raginę kritikai nedarė skirties tarp literatūrinio ir biblinio kanono veikimo principų, tarsi kokia nors konkreti literatūrinė institucija – kaip Bažnyčia biblinio kanono atveju – sykį ir visiems laikams būtų atrinkusi pavyzdinius tekstus, atitinkamai visus kitus palikdama už kanono ribų (Guillory 2006, 234). Tačiau skirtingai nei biblinis, estetinis kanonas nėra nei uždaras, nei privalomas skaitytojų bendruomenei. Polivalentingumas yra vienas esminių literatūrinio kanono bruožų, o jo normatyvumas yra gerokai mažesnis nei religinio kanono. Joks literatūrinis kanonas nėra nustatytas kartą ir visiems laikams, lygiai kaip nėra ir vienos konkrečios institucijos, kuri būtų atsakinga už kanono formavimą (Guillory 2006, 237). Liberalieji kanono išlaisvintojai, reikalavę sudaryti kanoną panašiu atstovaujamosios demokratijos principu, kuriuo veikia politinė šių laikų Vakarų visuomenių sistema (t. y. atitinkamai visuomenės grupių proporcijoms kanone turi būti atspindėta visa visuomenės įvairovė), tokiu būdu politizavo kanoną ne mažiau nei, jų žodžiais tariant, tai darė ankstesnės kartos, užtikrinusios baltųjų anglosaksų vyrų dominavimą Vakarų kanone. Kanono kritikų apsiribojimas ideologinio šališkumo demaskavimu, Guillory nuomone, simplifikuoja bendruosius kanono formavimo procesus. Juos tėra pajėgūs atskleisti istoriniai empiriniai tyrimai, detalieji analizuojantys literatūros tekstų rašymo, sklaidos, reproduktivumo, skaitymo ir mokymo būdus (Guillory 2006, 238). Antai deskriptyviniai tyrimai nepatvirtino feministinės kritikos hipotezės apie tariamai kanono formuotojų vyrų sąmoningai nutylėtų moterų tekstų korpusą, kuris esą turįs iškilti, išvadavus literatūros mokslą nuo vyrų hegemonijos. Nors akivaizdu, kad egzistuoja disbalansas tarp kanone reprezentuojamų ir nereprezentuojamų socialinių grupių, beveik visais atvejais priežastys, kodėl kai kurios autorių grupės kanone reprezentuojamos ryškiau nei kitos, yra veikiau susijusios su žinių ir galios pasiskirstymu toje konkrečioje visuomenėje nei tendencingomis leidėjų ar tyrėjų preferencijomis (Löffler 2017, 10). Taigi kanono tyrimai turi atsižvelgti į specifines socialines ir politines sąlygas, kuriomis konkrečios visuomenės grupės (ne)įgijo teisę dalyvauti instituciškai prestižiniuose kultūrinės produkcijos laukuose.

XX a. paskutinį dešimtmetį atėjo laikas istorine analize grįstiems teoriniams tyrimams, kurie vedė prie esmingai naujos literatūrinio kanono sampratos. Ji vaizdžiai atskleista

Renate von Heydebrand sudaryto kanono tyrimų rinkinio pavadinimu *Kanon – Macht – Kultur* (Heydebrand 1998), kurį galime perskaityti dvejopai: *Kanonas – Kuria – Kultūra* arba *Kanonas – Galia – Kultūra*. Atitinkamai pavadinimo ambivalentiškumui šiame naują etapą ženklinusiame kanono tyrimų rinkinyje buvo konceptualizuotas gilesnis teorinis žvilgsnis į patį kanono reiškinių: ne tik kaip kultūrinės prasmės kontroliuojantį, bet ir kaip tas prasmes kuriantį mechanizmą (Herrmann 2007, 22). XX a. 10 dešimtmetyje paraleliai JAV ir Vokietijoje prasidėję nauji teoriniai kanono tyrimai (Guillory 1993; Guillory 2006; Heydebrand 1993; Heydebrand, Winko 1996; Heydebrand 1998; Heydebrand 2003; Winko 2001; Winko 2002; Korte 2002; Korte 2007) leido literatūrinio kanono fenomeną suvokti kaip bet kurios bendruomenės kultūros prielaidą ir sukūrė kanono tyrimams reikalingą terminiją bei metodologinį instrumentarijų.

Kanono apibrėžimų esama ne vieno, bet visi jie vienaip ar kitaip yra susiję su literatūros vertinimu ir atranka (Winko 2001, 585). Kaip svarbi teorinė kanono tyrimų išeities pozicija įvardijama nuostata literatūros vertinimą traktuoti kaip socialinį veiksmą (Heydebrand, Winko 1996, 79–110). Pats savaime literatūros tekstas nėra nei vertingas, nei bevertis: vertę jam suteikia arba nesuteikia suvokėjas, pasiremdamas tam tikrais vertinimo kriterijais. Taigi teksto vertė priklauso nuo to, ar tekstas atitinka ir kokių mastu atitinka jam taikomus kriterijus (Winko 2001, 586). Kriterijai, pagal kuriuos kanoniniai tekstai atrenkami ir interpretuojami, varijuoja priklausomai nuo istorinio laiko ir kultūros: juos veikia tiek meno sampratos kaita, literatūriniai debatai, tiek ir bendrieji kultūriniai ir socialiniai pokyčiai (Winko 2001, 596; Zeyringer 2008, 74). Kaip literatūrinio vertinimo istorinę kaitą liudijantis pavyzdys, minima Denis Diderot ir Jeano de Rond d’Alembert’o enciklopedija (*Encyclopédie*, 1751–1772), kurios straipsnyje apie romano žanrą neužsiminta nei apie François Rabelais, nei apie Miguelio de Cervanteso ar Jonathano Swifto kūrinis, t. y. į akiratį nepateko pamatiniai, pastaruosius porą šimtų metų romano žanro sampratą formavę tekstai (Zeyringer 2008, 72). Kita vertus, Winko ir Heydebrandt išskiria keletą meninių teksto savybių, kurios visais laikais potencialiai didina tikimybę konkrečiam kūrinui patekti į kanoną: 1) daugiareikšmiškumas (tekstas turi daug reikšmės lygmenų, kontekstualizavimo galimybių tiek teksto viduje, tiek už teksto ribų, taip pat aktualizavimo galimybių įvairioje istorinėje tikrovėje); 2) koherentiškumas (visos teksto dalys tiek formaliai, tiek turinio prasme yra susijusios viena su kita; tokiu būdu bet kokiuose interpretaciniuose kontekstuose tekstas išliks koherentiškas); 3) originalumas (šiam kriterijui nusakyti vartojami sinonimai: inovatyvumas, normų laužymas ir pan. Originalus veikalas nepaneigia ligtolinės tradicijos, neatmeta jos, bet praplečia) (Heydebrand, Winko 1996, 116–21).

Winko bando rasti vidurio kelią tarp „kontekstiniiais“ kriterijais grįstos kanono formavimo sampratos (kanonas kaip sociokultūrinių, diskursyvinių ir institucinių galių sąveika, kaip kultūrinio kapitalo, patriarchalinės tvarkos, įvairių cenzūros priemonių, ideologinių reikšminių pavyzdžių ar institucinių kanonizacinių mechanizmų nulemtas procesas) ir „tekstiniiais“ kriterijais grįsto kanono koncepto (kanoniškumas priskiriamas pačiam tekstui, jo kanoninė pozicija aiškinama teksto menine verte). Teigdamas, kad literatūrinis kanonas nėra tiesiogine to žodžio prasme sukurtas, bet juolab nėra jis ir natūralus (savai-

minis) fenomenas, Winko siūlo kanono formavimą modeliuoti kaip *nematomos rankos* (*invisible hand*) fenomeną. Ši sąvoka taikoma socialiniams ir kultūriniais fenomenams, kurių neįmanoma priskirti vienam konkrečiam lėmėjui (priežasčiai). Jis pasirodo procese, kuriame dalyvauja daug institucijų, nenumatančių konkretaus fenomeno kaip savo veiksmų galutinio tikslo. Nors Winko pripažįsta, kad egzistuoja institucijos, kurios tikslingai užsiima kanono priežiūra (ryškiausias tokios institucijos pavyzdys yra mokyklinė arba universitetinė literatūros programa), bet ji įveda į kanono tyrimus naują faktorių – kanono formuotojus, kurie, patys to nereflektuodami, atlieka veiksmus, prisidedančius prie kanono konsteliacijos (knygų leidyba ir prekyba, bibliotekų fondų kaupimas, literatūros tekstų inscenizacija ir ekranizacija). Taigi kanonas, Winko teigimu, atsiranda kaip įvairių tarpusavyje nesusijusių kanonizacinių veiksmų komplekso rezultatas: vieni tų veiksmų kanono formavimo neįsisažmonina kaip galutinio savo veiklos rezultato, kiti formuoja ir įtvirtina kanoną tikslingomis priemonėmis (Winko 2002, 11).

Kanonizacinėmis vadinamos tokios institucijos, kurios dalyvauja kanoninių objektų atrankos ir perdavimo kitoms kartoms procese ir daro įtaką literatūrinio kanono formavimui. Skirtingai nei biblinį, literatūrinius kanonus formuoja labai skirtingos kanonizacinės instancijos: mokykla, universitetas, literatūros kritika, teatro repertuaras, knygų rinka, bibliotekos, paminklai, muziejai etc. Šios institucijos nekuria subalansuotos sistemos, bet plėtoja skirtingas kanonizacines praktikas (Zimmer 2009, 31). Pasak Ilonkos Zimmer, analizuojant kanonizavimo praktikas reikėtų atsižvelgti į interkomunikacinę, įvairių institucijų vykdomų kanonizacinių praktikų sąveiką, nes tik ji pajėgi atskleisti kanoną formuojančią dinamiką (Zimmer 2009, 47). Taip pat svarbu suvokti, kad, atitinkamai pačios institucijos pobūdžiui ir vykdomoms funkcijoms, jos formuojamas kanonas gali skirtis nuo kitų institucijų kuriamų normatyvinių literatūros verčių sistemų. Antai mokyklinis kanonas skirsis nuo universitetinio (akademino), nes literatūros pamokai keliami specifiniai tikslai – ne tik diegti mokiniams supratimą apie literatūros kaip meno rūšies specifiką ir jos istorinę raidą, bet ir morališkai ugdyti bręstančią asmenybę, stiprinti tautinę ir pilietinę tapatybę, perteikti istorinį pasakojimą etc.

Heydebrand išskiria tris kanonų rūšis:

1. Pavyzdinis kanonas (*Musterkanon*) apima pasaulinės reikšmės literatūros kūrinius ar autorius. Šis kanonas yra sąlygiškai stabilus. Nors ir nesudaro tvirtos, nekintamos konsteliacijos, tačiau dėl jo pripažinimo kūrėjai ir mokslininkai daugiau ar mažiau sutaria. Pavyzdinio kanono atsparumas laikui, pasak Heydebrand, remiasi estetinėmis savybėmis, kurios leidžia jį įjungti į įvairiausių laikotarpių meninius ir nemeninius diskursus. (Šiame straipsnyje nėra išsamiau pristatoma pasaulinės literatūros kanono problemika, nes ji reikalautų atskiros diskusijos apie europocentrizmo inerciją bei politiškai ir ekonomiškai dominuojančių valstybių įtaką literatūros vertimo, platinimo ir vertinimo procesams.)
2. Reprzentaciniai kanonai (*repräsentierende Kanones*) sudaromi socialinio konsensuso būdu pagal įvairius aspektus. Kaip pavyzdys minimi nacionalinių ir politinių vienetų kanonai, konkrečia kalba parašytos literatūros kanonai, įvairių mažumų

kanonai. (Būtent šiems kanonams aptarti yra skiriama daugiausia dėmesio šiame straipsnyje.)

3. Taikomieji kanonai (*anwendungsbezogene Kanones*) nėra griežtai atribojami nuo reprezentacinių kanonų. Jie kyla iš vertinamųjų atrankos sprendimų pagal tam tikrus poreikius: autorių atranka žinyrams, leidybinis kanonas, antologijų kanonas, tekstų atranka literatūros programoms etc. Taikomųjų kanonų atrankos principus lemia pragmatiniai, iš dalies komerciniai motyvai (Heydebrand 1998, 615). Kalbant apie akademinį programų, chrestomatijų, literatūros istorijų kuriamus kanonus, vartojamas ir ekspertų kanono terminas (*Expertenkanon*). Šiam kanonui būdingas pragmatinis institucinis įtvirtinimas (Korte 2002, 26). Taikomieji kanonai laikytini konkrečių (švietimo, leidybos) institucijų plėtojamomis kanonizacinėmis praktikomis, kurių tarpusavio koreliacija su kitomis sociokultūrinėmis literatūros panaudojimo (teatre, kine, švenčių kultūroje, gatvėvardžiuose etc.) rūšimis leidžia išryškėti reprezentaciniam kanonui.

Reprezentacinis kanonas (toliau šiame straipsnyje jis vadinamas tiesiog kanonu) niekur ir niekada neegzistuoja baigtiniu pavidalu, jį įmanoma rekonstruoti tik retrospektyviai iš įvairių socialinių-kultūrinių praktikų, tokių kaip knygų leidyba, literatūros kritika, mokyklinės ir universitetinės literatūros programos, literatūros kūrinių inscenizacija ir ekranizacija, materialūs ir performatyvūs įamžinimas etc. Kanonas nepainiotinas su skaitinių katalogu, privalomų ar rekomenduojamų knygų sąrašais ar mokymosi planais. Tiesa, tai paplitę ir itin veiksmingi kanonizacijos instrumentai, per kuriuos viešai matomi tampa švietimo institucijų reguliuojami tekstų atrankos ir prieigos prie jų kūrimo mechanizmai. Vis dėlto, palyginti su baigtiniais literatūros sąrašais ir programomis, vadinamasis reprezentacinis literatūros kanonas yra daug sudėtingesnis, įvairių institucijų formuojamas, atviras ir nuolat kintantis tekstų ir autorių korpusas. Nereikėtų jo painioti ir su perkamiausių knygų sąrašais, nes kanoniniams kūriniams konkrečioje bendruomenėje yra priskiriama vertė nepriklausomai nuo jų populiarumo. Šia prasme kultūros visumą apimantis ir postuluojuantis kanonas sudaro priešpriešą konkrečiu laikotarpiu konkrečios grupės žinomos, mėgstamos literatūros sampratai (Heydebrand 1998, 613–614).

Kanone, kaip ir pačioje literatūroje, potencialiai įkūnytos labai įvairios vertybės: kognityvinės, etinės, estetinės, emocinės etc. Tačiau kanonas turi visas šias vertes savyje tik *in potentia*. Konkrečios vertybės bendruomenei perteikiamos kriterijų katalogo ir kanonizuotų reikšmių pavidalu. Todėl Heydebrand išskiria sąvokas *materialūs* ir *interpretacinis kanonas* (*Deutungskanon*). Materialūs kanonas (konkretus tekstų korpusas) neturi normatyvinės galios, ją suteikia literatūros istorikų, kritikų, mokytojų etc. vertinimai. Tik jų dėka materialūs kanonas veikia kaip norma. Sąvoka *materialūs kanonas* nurodo į fiksuotą literatūrinio kanono tekstų fondą, taip pat į grupę autorių, kuriems tam tikru laikotarpiu buvo suteiktas kanoniškumo statusas (Zimmer 2009, 37–38). Interpretacinis kanonas apibrėžia kanoninius metodus ir interpretacijas, kuriomis ir pagal kurių kriterijus materialūs atitinkamo laikotarpio kanonas yra interpretuojamas ir vertinamas. Tokiu būdu sukuriama konkretaus teksto fiksuotų reikšmių suma, kuri užtikrina vyraujančią teksto ir autoriaus supratimą ir taip kanonizavimo procese išpildo stabilizuojančią funk-

ciją (Winko 2001, 597; Zimmer 2009, 38). Interpretacinis kanonas gali apimti nuorodas, kurias pateikia mokyklinis mokymosi tikslų aprašas arba universiteto studijų programos nusistatytos tam tikros skaitymo technikos. Materialiojo kanono sąlyginiam stabilumui oponuoja interpretacinio kanono lankstumas. Tai paaiškina, kodėl skiriasi interpretacijos, nors visą laiką skaitomi ir interpretuojami tie patys tekstai. Taip kanonas geba patenkinti tiek kultūrinio stabilumo, tiek ir kaitos visuomeninį poreikį (Anz 2002, 24–25).

Heydebrand skiria ilgą laiką kultūrinį prestižą išlaikantį *pagrindinį kanoną* (*Kernkanon*); įprastai nacionalinių literatūrų kanone jį sudaro pasaulyje pripažįstami autoriai ir kūriniai) nuo mažesnio patvarumo *aktualiojo kanono* (*akuter Kanon*). Į pastarąjį gali patekti tiek ankstesnio laikotarpio, tiek šiuolaikiniai tekstai, apie kuriuos dabarties metu yra intensyviai diskutuojama, jie aktualūs skaitančiųjų bendruomenei (Heydebrand 1993, 5). Tai pačiai skirčiai nusakyti Korte vartoja kiek kitas sąvokas – kanono branduolys ir kanono pakraščiai. Skirtingai nei kanono pakraščiai, jo branduolys reprezentuoja ilgai gyvybingą tradiciją, pasauliniu mastu vertinamus autorius ir kūrinius. Kanono pakraščiams priklauso kūrinių pavadinimai, autorių vardai ir žanrai, kurie arba tik trumpam dėl literatūrinės mados pateko į kanoną, arba kanono struktūroje yra įgiję silpną kanonizacijos laipsnį ir iš principo kitų tekstų gali būti lengvai išstumti (Korte 2002, 34–35). Konkretaus autoriaus ar teksto įsitvirtinimo laipsnis varijuoja nuo silpnos reprezentacijos kanono pakraštyje iki privilegijuotos pozicijos kanono centre. To paties klasiko, pavyzdžiui, Johanno Wolfgango von Goethe'ės, veikalai gali turėti skirtingą kanonizacijos laipsnį: vieni jų atsidurs kanono branduolyje, kiti – liks pakraščiuose ar iš viso už kanono ribų. Kanonizacijos laipsnis priklauso nuo faktinio kanono naudojimo kultūroje apimties (Korte 2002, 31).

Visuomeninių ir kultūrinių lūžių fazės yra glaudžiai susijusios su literatūrinės dekanonizacijos fazėmis. Dekanonizacija nėra nei greitai besikeičiančių madų ir tendencijų fenomenas, nei kultūros nuosmukio simptomas, tai yra indikatorius gyvybiškai svarbaus kanono atsinaujinimo, kuris atlieka stabilizuojančią funkciją kanono sistemoje (Korte 2002, 25–26). Dėl dekanonizacijos bėgant laikui nesugriūva bendras kanono korpusas, tik vienos jo dalys pakeičiamos kitomis. Pasak Guillory, mokyklinėse programose kanono revizija įprastai pasireiškia kaip svorio centro perkėlimas iš senųjų kūrinių į šiuolaikinius. Šį procesą lemia bendruomenei kylantis naujų socialinių identitetų poreikis. Todėl literatūrinio mokymo plano istorijai iš esmės yra būdinga tendencija modernizuotis senųjų kūrinių sąskaita. Pavyzdžiui, klasikinio mokymo plano atvėrimas liaudies kalba rašančių autorių kūriniams XVIII a. pradžios Anglijos švietimo sistemoje atitiko kylančios buržuazijos kultūrinius poreikius, dėl kurių iš mokymo plano buvo pašalinta dauguma senovės graikų ir romėnų kūrinių (Guillory 1993, 15).

Kultūrinės kanono funkcijos

Kanono tyrimai atvėrė iki tol literatūrologų dėmesio menkai tesulaukusią sritį – literatūros kaip medijos vaidmenį formuojant lyties, socialinės klasės, tautinės ar kultūrinės bendruomenės tapatybę (Assmann 1998, 50). Pati kanono sąvoka iš esmės numato grupę arba bendruomenę, nes ji neišvengiamai kelia klausimą: „Kanoniskas kam?“ Europiečiui

kanoniškas tekstas nebūtinai bus kanoniškas azijiečiui, jau nekalbant apie nacionalinius konkrečių bendruomenių kanonus. Taigi kanonas visada galioja konkrečios kultūros ribose kaip dinamiškas sociokultūrinis atrankos procesas, legitimuojantis bendruomenės vertes, formuojantis kolektyvinę identitetą ir orientuojantis bendruomenės veiksmus ateityje (Wohrtmann 1998, 9). Kalbant paprastai, kanonas formuoja mus kaip bendruomenę konkrečiu istoriniu momentu apibrėždamas mūsų kolektyvinę tapatybę įforminančių tekstų korpusu, kuris tuo pat metu steigia grupės verčių sistemą ir yra jos atspindys, yra vertinimo prielaida ir rezultatas, nuolat kinta ir kartu turi universalizavimo tendenciją (Ruthner 2008, 37). Nors kiekvieno bendruomenės nario lektūra įvairuoja, tačiau esama bazinio tekstų korpuso, su kuriuo (įprastai dėl švietimo institucijų) yra susipažinę dauguma kelių kartų tos bendruomenės narių. Kanoninių tekstų reikšmės, vertybių sistema, įvaizdžiai ir simboliai apsigyvena bendruomenės narių sąmonėje jiems apie tai nė nesusimąstant. Tapęs bendruomenės kolektyvinės kultūrinės sąmonės dalimi šis tekstų korpusas įgalina jų tapatinimąsi su bendromis patirtimis, vertybinėmis nuostatomis ir nutiesia bendrystės sątais tarp konkrečios grupės narių, tampa jų komunikacijos pagrindu.

Bendruomenės saviidentifikacijos ir normatyvinės verčių sistemos poreikis lemia vidinę kanono struktūrą, kuri įsivaizduotina kaip savitais dėsniais pagrįstas naratyvas (Herrmann 2007, 28–32). Paprastai tariant, kanono formavimas paremtas skirtingų autorių ir tekstų *visuma*, o ne atskirais tektais ir autoriais. Tam tikras vertybinis kodas nulemia vidinę kanono konstrukciją; kintant kodui, keičiasi ir pats kanonas. Minėtas kodas nėra absoliuti, istorinė norma, veikiau kriterijų visuma, kuri užtikrina istorinėje raidoje kanono stabilumą, taip pat ir jo lankstumą (Herrmann 2007, 39). Idealiu atveju kanono tyrimai turėtų vykti hermeneutinio rato principu: aiškinamasi, kaip vienas kuris tekstas pateko į kanoną (ar, atvirkščiai, buvo išstumtas iš jo), bandant suvokti, kokie bendri kanono formavimo mechanizmai nulėmė to konkretaus teksto priėmimą (ar atmetimą); ir atvirkščiai – tik suvokus kanono formavimo kriterijus, jo vidinę hierarchiją ir naratyvą, įmanoma paaiškinti konkretaus teksto patekimo į kanoną ar išstūmimo iš jo priežastis.

Literatūros kanonas ne tik apibrėžia bendruomenės tapatybę, bet ir steigia kolektyvinę jos atmintį, atlieka kultūrinės informacijos išsaugojimo funkciją (Zimmer 2009, 34). Atrankos būdu į kanoną sugulę pavieniai tekstai tampa *naudoti tinkama praeitimi* (*usable past*), t. y. praeitį su dabartimi prasmingai siejančia kolektyvinės atminties forma (Gorak 1991, 87–88). Tokiu būdu kanonas nutiesia gijas ne tik tarp dabarties bendruomenės narių, bet ir sujungia visas praeities kartas nuo mitinės bendruomenės pradžios (todėl didžiulį kanoninį svorį įgyja tautos steigties pasakojimai, legendiniai ištakų epai) ir žymi kelią į ateitį (per bendruomenės etinius idealus ir istorinę misiją postuluojančius tekstus). Heydebrand išskiria tris esmines kanono realizuojamas kultūrinės simbolines funkcijas: 1) grupės arba bendruomenės savivaizdis ir socialinės tapatybės steigimas (kanonas reprezentuoja grupės normas ir vertes, kurios tą grupę ir subūrė); 2) grupės įteisinimas ir atribojimas nuo kitų grupių (legitimacijos funkcija); 3) veiksmų orientavimas (kanonizuojami tie tekstai, kurie koduoja aiškias žinių, estetinių normų, moralės sampratos ir elgesio taisyklių formas, į kurias galėtų orientuotis grupės arba bendruomenės nariai). Taigi kanonas esmingai skiriasi nuo privačių literatūrinių preferencijų rinkinio: tam, kad kanonas atliktų

savo kaip kultūrinės normos funkciją, jis turi būti pripažįstamas, prisiimtas bendruomenės narių ir išlaikomas bent kelių kartų kolektyvinėje sąmonėje. Tik tada, kai tampa įmanoma išskirti palaikymo grupę ir jos pripažįstamus atstovus, kurie rūpinasi geriausiųjų iškėlimu ir gynimu, galime pagrįstai kalbėti apie kanoną (Heydebrand 1993, 5).

Bendriausia prasme kanonas yra kompleksiniai vertinimo, žinių ir veiksmų ryšiai, besiplėtojantys visuomeninės komunikacijos kontekste (Korte 2007, 12). Kanono kaip normatyvinių verčių sistemos („pranešimo“) „siuntėjas“ yra įvairios literatūrinės vertės steigiančios ir jų socializaciją užtikrinančios institucijos (literatūros kritika ir mokslas, aukštoji ir vidurinė mokykla, knygų rinka, bibliotekos etc.), bet ar tas „pranešimas“ bus priimtas, priklauso ir nuo „gavėjo“, t. y. konkrečios skaitytojų bendruomenės (Heydebrand 2003, 15). Kanono formavimo ir įtvirtinimo procese Heydebrand išskiria tris pakopas. Pirmiausia kultūrinis elitas atrenka korpusą tekstų, kurie laikomi itin reikšmingais, vertingais tradicijai ir išplėtoja kultūrinės praktikas, užtikrinančias jo perdavimą ateinančioms kartoms. Antroji kanono formavimo pakopa yra kanono kaip vertybinės normos socializacija, t. y. visuomenei perteikiamos žinios apie tai, kurie tekstai laikomi vertingais, kurios šių tekstų savybės paverčia juos „gerais tektais“, kokiais kriterijais pasinaudojant yra vertinama tekstų kokybė (Wohrtmann 1998, 20).

Literatūros kanono socializacijoje, pasak Guillory, esminį vaidmenį atlieka mokykla. Šių laikų iliuzija tyrėjas vadina įsivaizdavimą, kad žmonės visais laikais skaitė ir rašė, ką ir kaip norėjo. Iš tikrųjų tai mokykla juos mokė šių praktikų, tai ji užtikrino konkrečių literatūros tekstų prieinamumą, tai ji kūrė metodus, kaip tuos tekstus dera interpretuoti (Guillory 2006, 239–244). Literatūrinį ugdymą mokykloje Guillory sieja su kultūrinio kapitalo įgijimu, kuris atveria individui kelią į visuomenės elitą ir suteikia atitinkamus privalumus. Būtent mokyklinė literatūros programa reguliuoja ir paskirsto kultūrinį kapitalą. Pastaroji, iš Pierre’o Bourdieu darbų perimta, sąvoka Guillory tyrimuose apibūdina švietimo institucijų suformuotą lingvistinių, literatūrinių ir apskritai kultūrinių žinių ir kompetencijų visumą. Kaip tas kapitalas įgyjamas? Švietimo institucijos gimtosios kalbos rašymo ir skaitymo įgūdžius lavina atrinkdamos ir pateikdamos tam tikrus, pavadinkime, kanoninius, tekstus. Būtent jie besimokančiųjų imami traktuoti kaip literatūra. Kitaip tariant, konkrečių autorių tekstų atranka ir sklaida mokymosi proceso metu kaip tik ir suformuoja pačią literatūriškumą, taip pat literatūrinės kalbos sampratą. Priklausomai nuo istorinio laikotarpio, kultūrinio kapitalo samprata kinta. Pavyzdžiui, Renesanso laikotarpio išsilavinusiam žmogui buvo privalu gerai išmanyti Antikos kultūrą ir literatūrą, o šių laikų visuomenėje minėtos kompetencijos nebelaikomos būtinais gero išsilavinimo požymiais (Guillory 1993, ix).

Mokykla kaip kanoniškumo steigimo institucija subordinoja istorinį pavienio kūrinio specifiškumą kanono kaip visumos kodo ideologijai. Ši subordinacija, pasak Guillory, yra atpažįstama pedagoginėse praktikose kaip dogmatinio turinio homogenizavimas, teigimas universalių tiesų, randamų ir atrandamų didžiuosiuose kūriniuose (Guillory 1993, 57). Literatūrinis mokymo planas geba asimiliuoti šiaip pavojingas heterodoksijas, išreikštas kai kuriuose veikaluose, taikydamas homogenizacinius tekstų įsisavinimo metodus, praktikuojamus panaudojant institucines simbolinės galios struktūras. Tik tokiu

būdu įmanoma paaiškinti to paties kanoninio kūrinio įdiegimą skirtingoms mokinių kartoms, vyraujant skirtingoms ir net nesuderinamoms ideologijoms (Guillory 1993, 63). Homogenizacinius mechanizmus kanono struktūros viduje įgalina prasminis kanoninių tekstų daugiareikšmiškumas, leidžiantis skirtingu laiku skirtingoms bendruomenėms vis kitu rakursu perskaityti tuo pačius tekstus. Net ir tada, kai pagrindiniame kanone per šimtmečius išlieka vis tie patys autoriai, šios struktūros viduje gali vykti stiprūs pokyčiai tiek reikšmės, tiek funkcijos požiūriu (Heydebrand 1998, 616). Kanoniniai tekstai gali ilgą laiką neprarasti savo neginčijamos pozicijos pirmiausia todėl, kad jie yra daugiaplotmiai ir gali būti siejami su įvairiais reikšminiais kontekstais bei vertybinėmis nuostatomis (Winko 2001, 598).

Nors mokyklos kaip kanono socializaciją užtikrinančios instancijos svarba nenuginčiama, vis dėlto net ir vaiko supratimas apie kanoną yra paremtas ne tik švietimo sistemos, bet ir tėvų bei artimiausios kultūrinės aplinkos poveikiu. Literatūrinė socializacija namuose ir mokykloje suriša konkretaus individo vertinimus su kultūriniais standartais, jei ne visos visuomenės, tai bent jau su konkrečios grupės konsensusu dėl literatūrinės vertės kriterijų (Winko 2002, 16). Socializacijos funkciją taip pat atlieka literatūros kritika, literatūros salonai, muziejai, švenčių kultūra etc.

Kokia svarbi kanonui įtvirtinti būtų jo socializacija, Heydebrand pabrėžia, kad kanono sklaida nėra tapatintina su jo įsigaliojimu (Heydebrand 1998, 615). Kanonu griežtąja prasme tegali vadintis ta normatyvinių literatūros verčių sistema, kurią suvokėjai pripažįsta ir pri(si)ima. Skaitytojų galia yra didžiulė: kanonas veikia tik tada ir tik tiek ilgai, kiek skaitytojai jį pri(si)ima ir aktyviai perduoda iš kartos į kartą. Ir tik tada, kai kanonas galioja, jis gali išvystyti kultūrinę galią. Ji pasireiškia kaip skaitymo „akiniai“, t. y. daro įtaką kitų tekstų suvokimui ir vertinimui. Be to, kanonas sukuria savo „programą“ ir ateities tekstų produkcijai (Heydebrand 1998, 618). Kanono galiojimo įrodymas, pasak Heydebrand, kaip tik ir yra didžiausias kanono tyrimų iššūkis. Be šio įrodymo, kalbos apie kanono galią lieka abstrakčios ir nepagrįstos. Kanono veiksmingumą potencialiai liudija jo reprezentacija literatūros istorijose, antologijose, taip pat švietimo institucijų ugdymo programose, ilgalaikis tekstų figūravimas literatūrinėje rinkoje. Vis dėlto faktinį kanono galiojimą manifestuoja kanono artikuliavimas autonominėje literatūros sistemoje: tai įvairaus pobūdžio intertekstinės nuorodos nuo dedikacijų iki parodijos (Heydebrand 1998, 621).

Išvados

Literatūrinis kanonas kaip fenomenas (bet ne kaip sąvoka) egzistuoja kone tiek pat ilgai, kaip ir pati literatūra³. XX a. pabaigoje demistifikavus vadinamąją „didžiąją tradiciją“, literatūrinis kanonas kaip sociokultūrinis reiškinys niekur nedingo ir neatrodo, kad ateityje jam grėstų išnykimas. Kai kurių radikalių kritikų siūlymas eliminuoti kanoną, kaip prieš-

³ Jau Šumerų civilizacijoje kanonas per mokyklinę socializaciją tarnavo bendruomenės konsolidacijai ir politinio elito galios užtikrinimo tikslams (Even-Zohar 1996, 39–59, 42).

taraujantį visuomenės demokratijos principams, iš esmės yra bergždžias, nes kanonas yra paremtas vertinimu, todėl visur, kur pasirodo literatūros vertinimas, yra (re)formuojamas kanonas. Nepriklausomai nuo to, norime, pripažįstame tai ar ne, visi vienaip ar kitaip dalyvaujame formuojant kanoną (pvz., pirkdami knygas) ir visi esame kanono formuojami.

Metodologiniu požiūriu produktyviausi šiuo metu yra literatūros kanono tyrimai, gnetišškai susiję su kultūros sociologijos tradicija, kuri suteikia įrankius išsamiai nagrinėti sąsajas tarp specifinių literatūros lauko ir platesnių nacionalinių, klasinių, grupinių interesų. XX a. 10 dešimtmetyje pasirodę Johno Guillory, Renate von Heydebrand, Simone Winko tyrimai konceptualizavo teorinį žvilgsnį į literatūrinio kanono reiškinį, sukūrė jo tyrimams reikalingą terminiją ir metodologinį instrumentarijų. Esminė minėtų teoretikų išėities pozicija – kanono formavimą traktuoti kaip socialinį kultūrinį procesą, kurio metu politinis kultūrinis elitas atrenka tradicijos požiūriu reikšmingų tekstų korpusą ir suformuoja praktikas, užtikrinančias tų tekstų perdavimą ateinančioms kartoms. Taigi kanono formavimas yra atrinktų žinių išsaugojimo ir perdavimo tolesnėms kartoms strategija, paremta kompleksiniais vertinimo, žinių ir veiksmų ryšiais. Kanono struktūra tiesiogiai priklauso nuo literatūros, literatūriškumo sampratos: ką konkreti visuomenė (ar jos grupė) pripažįsta literatūros vertės matu, tokį kanoną ji ir formuoja.

Skirtingai negu religinis arba teisinis kanonas, suprantami kaip instituciskai fiksuotas tekstų rinkinys, literatūrinis kanonas yra atviras ir lankstus tekstų korpusas, kuris atlieka kultūrinės informacijos išsaugojimo funkciją. Kaip išbaigtas sąrašas jis niekur ir niekada neegzistuoja, tegali būti analitiniu būdu rekonstruojamas tam tikro laiko kultūroje iš daugybės kanono formavimo praktikų, kaip jų veiklos rezultatas. Taigi bendriausia prasme kanonas yra įvairių tarpusavyje nesusijusių kanonizacinių institucijų veiksmų kompleksas.

Teoriniuose kanono svarstymuose nuo XX a. pabaigos nuolat iškyla mintis, kad bendriesiems kanono formavimo procesams suvokti reikalingi detalūs empiriniai tyrimai. Kalbant apie lietuvių literatūros kanono istoriją, tenka pripažinti, kad šiandien tegalima nubrėžti svarbiausius štrichus, atsekti tendencijas, bet nuosekliai visam procesui rekonstruoti trūksta konkrečių istorinių tyrimų (knygų leidybos ir pardavimų, literatūros tekstų inscenizacijos ir panaudojimo švenčių kultūroje etc.). Neatlikus šių laikui imlių darbų, kalbos apie nacionalinį kanoną (įskaitant tokias aktualijas, kaip mokyklinės literatūros programos ar konkrečių rašytojų memorializacija) liks spekuliatyvos ir paviršutiniškos. Viliamasi, kad straipsnyje pristatyti deskriptyvinių kanono tyrimų metodologiniai principai ateityje pasitarnaus lietuvių literatūros tyrėjams, siekiantiems rekonstruoti literatūros kanono steigtį, raidą, sklaidą ir kultūrinės galios pasireiškimus.

Literatūros sąrašas

- Anz, Thomas. 2002: Einblicke in die literaturwissenschaftliche Kanonforschung: Von der Vorschrift zur Beschreibung – und zurück. *Warum wir lesen, was wir lesen: Beiträge zum literarischen Kanon*. Olaf Kutzmutz, Hrsg. Wolfenbüttel: Bundesakademie für kulturelle Bildung Wolfenbüttel, 22–29.
- Assmann, Aleida. 1998: Kanonforschung als Provokation der Literaturwissenschaft. *Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*. Renate von Heydebrand, Hrsg. Stuttgart, Weimar: Metzler, 47–59, https://doi.org/10.1007/978-3-476-05564-4_3.

- Bloom, Harold. 1994. *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York, San Diego, London: Harcourt Brace.
- Casement, William. 1996. *The Great Canon Controversy. The Battle of the Books in Higher Education*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Ehrlich, Lothar, Judith Schildt, Benjamin Specht. 2007. Einleitung. *Die Bildung des Kanons: Textuelle Faktoren – Kulturelle Funktionen – Ethische Praxis*. Lothar Ehrlich, Judith Schildt, Benjamin Specht, Hrsg. Köln: Böhlau, 7–20.
- Even-Zohar, Itamar. 1996. The Role of Literature in the Making of the Nations of Europe: a Socio-Semiotic Study. *Applied Semiotics / Sémiotique appliquée* 1(1), 39–59.
- Gates, Henry Louis. 1992. *Loose Canons: Notes on the Cultural Wars*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Gorak, Jan. 1991. *The Making of the Modern Canon: Genesis and Crisis of a Literary Idea*. London: Athlone.
- Grimm, Erk. 2002: Bloom's Battles: Zur historischen Entfaltung der Kanon-Debatte in den achtziger Jahren. *Literarische Kanonbildung* (Sonderband *Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur*). Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, Hrsg. München: Text + Kritik, 39–54.
- Guillory, John. 1993. *Cultural capital: The Problem of Literary Canon Formation*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Guillory, John. 2006: Canon. *Critical Terms for Literary Study*. Frank Lentricchia, Thomas McLaughlin, eds. 2nd ed. Chicago, London: University of Chicago Press, 233–249.
- von Heydebrand, Renate. 1993: Probleme des „Kanons“ – Probleme der Kultur – und Bildungspolitik. *Germanistik, Deutschunterricht und Kulturpolitik* (Vorträge des Augsburger Germanistentages 1991, Band 4). Johannes Janota, Hrsg. Tübingen: Niemeyer, 3–22.
- von Heydebrand, Renate, Simone Winko. 1996. *Einführung in die Wertung von Literatur: Systematik – Geschichte – Legitimation*. Paderborn: Schöningh, <https://doi.org/10.1515/arbi.1998.16.2.148>.
- von Heydebrand, Renate. 1998: Kanon Macht Kultur – Versuch einer Zusammenfassung. *Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*. Renate von Heydebrand, Hrsg. Stuttgart, Weimar: Metzler, 612–625, https://doi.org/10.1007/978-3-476-05564-4_33.
- von Heydebrand, Renate. 2003: Kanon und Kanonisierung als „Probleme“ der Literaturgeschichtsschreibung – warum eigentlich? *Kanon und kanonisierung als Probleme der Literaturwissenschaftsschreibung: Interpretation und Interpretationsmethoden (Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000, Band 8)*. Peter Wiesinger, Hrsg. Bern: Peter Lang, 15–20.
- von Hentig, Harmut. 2005. Kanon – contra. *Neue Sammlung* (Vierteljahres-Zeitschrift für Erziehung und Gesellschaft) 45(1), 125–138.
- Herrmann, Leonhard. 2007: Kanon als System. Kanondebatte und Kanonmodelle in der Literaturwissenschaft. *Die Bildung des Kanons: Textuelle Faktoren – Kulturelle Funktionen – Ethische Praxis*. Lothar Ehrlich, Judith Schildt, Benjamin Specht, Hrsg. Köln: Böhlau, 21–42.
- Jay, Gregory. 1997. *American Literature and the Cultural War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Korte, Hermann. 2002: K wie Kanon und Kultur: Kleines Kanonglossar in 25 Stichwörtern. *Literarische Kanonbildung*. (Sonderband *Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur*). Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, Hrsg. München: Text + Kritik, 25–38.
- Korte, Hermann. 2007. „Meine Leserei war maßlos“. *Literaturkanon und Lebenswelt in Autobiographien seit 1800*. Göttingen: Wallstein.
- Löffler, Philipp. 2017: Introduction: The Practice of Reading and the Need for Literary Value. *Reading the Canon: Literary History in the 21st Century*. Philipp Löffler, ed. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 1–20, <https://doi.org/10.1515/ang-2018-0053>.
- Robinson, Lillian S. 1997. *In the Canon's Mouth. Dispatches from the Culture Wars*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ruthner, Clemens. 2008: „Das Neue ist nicht zu vermeiden.“ Der Literaturkanon zwischen Ästhetik und Kulturökonomie – eine Theorieskizze. *Der Kanon – Perspektiven, Erweiterungen und Revisionen (Stimulus: Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Germanistik 2007)*. Jürgen Struger, Hrsg. Wien: Praesens Verlag, 31–60.

- Schweikle, Günter. 1990: Kanon. *Metzler Literaturlexikon. Begriffe und Definitionen*. Günter und Irmgard Schweikle, Hrsg. Stuttgart: Metzler, 232.
- Winko, Simone. 2001. *Literarische Wertung und Kanonbildung. Grundzüge der Literaturwissenschaft*. Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering, Hrsg. 4. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 585–600.
- Winko, Simone. 2002: Literatur-Kanon als invisible Hand-Phänomen. *Literarische Kanonbildung* (Sonderband *Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur*). Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, Hrsg. München: Text + Kritik, 9–24.
- Worthmann, Friederike. 1998: Literarische Kanones als Lektüremacht. Systematische Überlegungen zum Verhältnis von Kanon(isierung) und Wert(ung). *Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*. Renate von Heydebrand, Hrsg. Stuttgart, Weimar: Metzler, 9–29, https://doi.org/10.1007/978-3-476-05564-4_1.
- Zeyringer, Klaus. 2008: Die Kanonfalle: Ästhetische Bildung und ihre Wertelisten. Literatursoziologischer Essay. *LiTheS: Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie*. 1, 72–103. Available at: <http://lithes.uni-graz.at/lithes/beitraege08_01/lithes08_01_zeyringer_kanonfalle.pdf>. Accessed: 5 March 2019.
- Zimmer, Ilonka. 2009. *Uhland im Kanon: Studien zur Praxis literarischer Kanonisierung im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang.